

STOSUNKI POLSKO-LITEWSKIE WCZORAJ I DZIŚ

HISTORIA, KULTURA, POLITYKA

pod redakcją naukową
Wandy K. Roman
i Joanny Marszałek-Kawy

STOSUNKI POLSKO-LITEWSKIE WCZORAJ I DZIŚ

HISTORIA, KULTURA, POLITYKA

pod redakcją naukową
Wandy K. Roman i Joanny Marszałek-Kawy

RECENZENCI:

prof. dr hab. Grzegorz Hryciuk

prof. dr hab. Zbigniew Karpus

REDAKTOR PROWADZĄCY:

Justyna Brylewska

REDAKTOR TECHNICZNY:

Iwona Banasiak

KOREKTA:

Joanna Jastrzębska-Kiziuk

PROJEKT OKŁADKI:

Krzysztof Galus

Publikacja dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

© Copyright by Europejskie Centrum Edukacyjne

Toruń 2009

ISBN 978-83-60738-87-0

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową

Europejskie Centrum Edukacyjne, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice

tel./fax 56 648 50 70

Drukarnia nr 1, ul. Lubicka 46, 87-100 Toruń, tel. 56 659 98 96

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Historia

Maria Barbara Topolska	
Litwini we wspólnej historii od XV do XVIII wieku	13
Karol Kościelniak	
Wpływ unii lubelskiej na kwestie obronności Rzeczypospolitej	37
Piotr Łossowski	
Dylematy polsko-litewskie. Początki zatargu. Miejsce Józefa Piłsudskiego w konflikcie	46
Lech Wyszczelski	
Polskie koncepcje federacyjne i inkorporacyjne u progu niepodległości Polski i Litwy i stosunek do nich Litwinów.....	62
Wojciech Śleszyński	
Litwa Środkowa (1920–1922) – ostatnia próba realizacji koncepcji federacyjnej Józefa Piłsudskiego	83
Aleksander Smoliński	
Elementy tradycji byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w symbolice 77 pułku strzelców kowieńskich Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej	92
Aleksander Srebrakowski	
Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.....	105

Kultura

Nina Taylor-Terlecka	
Apoteoza Wielkiego Księstwa Litewskiego: Palimpsest Mickiewiczowski	139
Bogumił Wojcieszak	
O czytelniczej obecności <i>Trylogii</i> Henryka Sienkiewicza wśród Polaków na Litwie historycznej w latach zaboru	150

Marcin Niemojewski	
Jonas Basanavičius – szkic do narodzin litewskiej myśli politycznej i kulturalnej	174
Henryka Ilgiewicz	
Idea jedności polsko-litewskiej w wileńskiej sztuce rzeźbiarskiej (druga połowa XIX–początek XX wieku)	190
Robert Daniłowicz	
Dlaczego Jerzy Giedroyc nie mógł być Litwinem? Próba genealogii politycznej	202
Iwona Hofman	
Znaczenie kroniki litewskiej w koncepcji wschodniej Jerzego Giedroycia	208
Andrzej Pukszo	
Jerzy Giedroyc i nacjonalizm: lekcje redaktora „Kultury”	230
Józef Szostakowski	
Mickiewicziana w listach Jerzego Goreckiego do Juozasa Miltinisa	236
Marceli Kosman	
LUMEN EX PATRIA. Uwagi o polskiej humanistyce we współczesnym Wilnie	244
Hanna Krajewska	
Litewskie spotkania archiwalne (z doświadczeń Archiwum Polskiej Akademii Nauk)	269

Polityka

Wanda K. Roman	
Vaclovas Sidzikauskas i rozmowy z Polakami	277
Maciej Szczurowski	
Przesłanki polityczne działalności administracji litewskiej wobec Polaków internowanych we wrześniu 1939 roku	298
Krzysztof Buchowski	
O stosunkach polsko-litewskich w latach 1989–2007	309
Marek. T. Obarski	
Polsko-litewska współpraca międzyparlamentarna. Zapis pierwszej dekady	328

	Andrzej Firewicz	
	Polsko-litewska współpraca wojskowa po 1990 roku.....	341
4	Kinga Dudzińska	
	Akcja Wyborcza Polaków na Litwie w parlamencie litewskim z uwzględnieniem płci jako czynnika różnicującego	377
0	Swietłana Czerwonnaja	
	Problemy mniejszości narodowych (polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce) jako składnik i czynnik nowego systemu stosunków między Polską a Litwą	394
2	Irena Mikłaszewicz	
	Mniejszości narodowe w społeczeństwie litewskim.	453

Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie¹

W dniu 28 sierpnia 1919 roku Józef Piłsudski powołał Uniwersytet Stefana Batorego (U.S.B.) w Wilnie. Dokument to oznajmiający wydany został w Warszawie i podpisany przez Piłsudskiego jako Naczelnego Wodza, mimo że był wtedy ciągle Naczelnikiem Państwa. Wilno oraz okoliczne ziemie pozostawały w tamtym okresie w stanie zawieszenia politycznego i ich ostateczna przynależność państwowa miała być rozstrzygnięta po zwycięstwie nad bolszewikami, co zapowiadała odezwa Piłsudskiego z 22 kwietnia 1919 roku „Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”². Administracją na tym obszarze zajmował się Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich, który miał być dowodem na to, że Polska nie dokonuje prostej aneksji terenów wschodnich³. Sam tekst dokumentu powołującego uniwersytet odwoływał się do dawnych tradycji z czasów Rzeczypospolitej, bez specjalnego akcentowania jego polskości, choć poprzez odpowiedni dobór nazwisk osób związanych z uczelnią, a jednocześnie mających ważne miejsce w kulturze polskiej, sugerował taki stan rzeczy. Z kolei uzależnienie U.S.B. od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie pokazywało, że powołanie uczelni w Wilnie było aktem politycznym, jednym ze słynnych „faktów dokonanych” Józefa Piłsudskiego, które miały pomóc w pomyślnym dla Polski załatwieniu sprawy wschodniej. To zaś ozna-

¹ Tekst niniejszy powstał na bazie materiałów zebranych w ramach projektu badawczego MNiSW *Portret zbiorowy społeczności akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, nr 1 H01G 045 28.

² Tekst dokumentu [w:] *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, pod red. H. Janowskiej i T. Jędruszczaka, Warszawa 1984, s. 490–491.

³ Szerzej na temat funkcjonowania ziem wschodnich w okresie przejściowym patrz: J. Gierowska-Kallaun, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919–9 września 1920)*, Warszawa 2003.

czało, że powstanie U.S.B., zamiast być elementem łączącym oba skonfliktowane wtedy narody, poprzez odwołanie się do dawnych wspólnych tradycji polskolitewskich, stawało się kolejnym elementem sporów i konfliktów.

Akt z 28 sierpnia oraz późniejsze uroczyste otwarcie uczelni trwające od 10 do 12 października 1919 roku zamykały długi okres starań o reaktywację uniwersytetu, zamkniętego przez Rosjan 1 maja 1832 roku. Przez te 87 lat, przy różnych okazjach, starano się przekonać kolejnych władców i ich urzędników do zmiany decyzji podjętej w 1832 roku przez Mikołaja I. Jak podaje w swoich pamiętnikach Gabriela z Günterów Puzynina, jedną z pierwszych prób odrodzenia zlikwidowanego Uniwersytetu Wileńskiego podjął marszałek szlachty (gubernialny wileński) hr. Edward Mostowski, składając w 1843 roku petycję do cara Mikołaja I, w której prosił aby ten cofnął swoją decyzję o likwidacji uczelni⁴. Z kolei w korespondencji Elizy Orzeszkowej zachowała się informacja, że w roku 1858, podczas pobytu w Wilnie kolejnego już cara, Aleksandra II, w trakcie balu wydanego na cześć monarchy, przedstawiciele szlachty z ówczesnym marszałkiem Kalikstem Orzeszką na czele, zwrócili się do władcy o restytucję uniwersytetu. Niestety, tak jak i w wypadku poprzedniego cara, odpowiedź była zdecydowanie negatywna⁵. Na przełomie roku 1901 i 1902 w kręgach ziemiańskich ponownie zaczęły się pojawiać pomysły utworzenia wyższej uczelni, z tym, że myślano tu bardziej o uczelni o charakterze technicznym ze specjalnością rolniczą⁶. Następnie w 1903 roku, na zjeździe towarzyszącym wystawie Rolniczej w Dyneburgu, któremu przewodniczył Stanisław Łopaciński, jako pierwszy punkt rozpatrywano kwestię utworzenia „wyższego zakładu naukowego dla Kraju Północno-Zachodniego”⁷. Z kolei w roku 1908, kiedy przypadało trzystulecie panowania Romanowów, rada miejska Wilna przyjęła uchwałę o uczczeniu jubileuszu poprzez założenie w mieście uniwersytetu „Cesarsko Romanowskiego”⁸. Oczywiście i tym razem pozostało to bez konkretnych rezultatów, które by wprowadziły inicjatywę w życie. Inny świadek epoki, Wacław Gizbert-Studnicki wspominał, że w roku 1909 lub 1910 pojawiła

⁴ A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. Tom II dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 2.

⁵ A. Wrzosek, dz. cyt., s. 2

⁶ Z. Opacki, *Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919*, „Kwartalnik Historyczny” 1998, nr 3, s. 50.

⁷ J. Obst, *O uniwersytet w Wilnie*, „Litwa i Rus” 1912, t. 1, z. 1, s. 7.

⁸ Tamże, s. 8.

się z kolei inicjatywa miejscowych środowisk ziemiańskich powołania w Wilnie „wyższego zakładu naukowego”⁹.

Kiedy po roku 1905 w cesarstwie dokonano pewnych reform liberalnych, o sprawie uniwersytetu zaczęto dyskutować także na szerszym forum. I tak, w roku 1912, Jan Obst, wydawca periodyku „Litwa i Ruś”¹⁰, na jego łamach zamieścił artykuł *O uniwersytet w Wilnie*, w którym odnosząc się do pogłosek, że władze rosyjskie zaczęły bardziej przychylnie patrzeć na wymienione wcześniej inicjatywy, zastanawiał się, jaki kształt ma przyjąć nowa uczelnia w Wilnie. Jako kwestię zasadniczą wspomina, że [...] *Są atoli wymagania, od których nie powinniśmy odstąpić na włos: do nich należy warunek, aby uniwersytet służył przede wszystkim ludności miejscowej, aby każdy, posiadający oczywiście odpowiednie wykształcenie średnie, bez różnicy narodowości i wyznania miał wstęp otwarty. Pisząc to, mam przede wszystkim na względzie Polaków, Białorusinów i Litwinów, natomiast pomijam kwestię żydowską [...]*¹¹. Jako kolejny warunek, jaki miała spełniać uczelnia Obst wspomina, że [...] *przyszły uniwersytet – jakkolwiek będzie to uczelnia rosyjska – [posiadał] przynajmniej katedry literatury i języka polskiego i litewskiego [...]*¹². Ta propozycja jest szczególnie warta podkreślenia, gdyż wyszła spod pióra człowieka związanego z polskimi środowiskami narodowymi, a mimo to widać tu odwołanie się do dawnych tradycji wspólnej Rzeczypospolitej wielu narodów.

Mimo różnych inicjatyw oraz dyskusji na szerszym forum, do końca panowania rosyjskiego na ziemiach litewskich, pomysł odrodzenia uniwersytetu w Wilnie pozostał jedynie w sferze planów. Pewna nadzieja na zmianę stanu rzeczy pojawiła się w roku 1915, kiedy po wkroczeniu do Wilna wojsk niemieckich powołano tu wyższe kursy naukowe¹³. Niestety, mimo pomyślnego ich rozwoju, nowi okupanci bardzo szybko zabronili działalności tychże¹⁴. Okres pierwszej wojny światowej wprowadził jednak nowe możliwości na polu organizacji uczelni. Im dłużej trwała wojna, tym władze walczących stron czyniły większe koncesje na rzecz podbitych narodów. W ten sposób Litwini doczekali

⁹ W. Dziewulski, *Prawda o wskrzeszeniu wileńskiej wszechnicy w 1919 roku*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, pod red. nauk. L. Piechnika, K. Puchowskiego, Kraków 1996, s. 282.

¹⁰ Była to kontynuacja wydawanego wcześniej czasopisma „Kwartalnik Litewski”.

¹¹ J. Obst, dz. cyt., s. 14.

¹² Tamże, s. 16.

¹³ A. Wrzosek, dz. cyt., s. 3.

¹⁴ D. Zamojska, „*Ta ludność życzy mieć uniwersytet...*” – *Walka o utworzenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2006, nr 2, s. 8.

się wreszcie utworzenia własnej reprezentacji, która w końcu doprowadziła do stworzenia niepodległego państwa. Powołana jeszcze w trakcie niemieckiej okupacji Rada Litewska, czyli tak zwana Taryba, po tym jak najpierw 16 lutego 1918 roku proklamowała niepodległość Litwy, 11 listopada tegoż roku powołała pierwszy rząd Republiki Litewskiej. Oczywiście w danym momencie władza litewskiego rządu była całkowicie zależna od niemieckich okupantów, którzy sankcjonowali jego istnienie, natomiast państwo pozostawało na etapie organizacji. Litwini nie mieli jeszcze wtedy nawet swojej armii, administracja była dopiero mozolnie tworzona, tak jak i inne struktury państwa. Mimo to, już na tym etapie, 29 listopada 1918 roku, w litewskim ministerstwie oświaty był omawiany projekt statutu uniwersytetu wileńskiego¹⁵. Całość projektu statutu dopracowany został przez komisję w składzie: Jurgis Alekna, Mykolas Biržiška, Vaclovas Lastauskis (Wacław Łastowski), Vladas Mironas, Aleksandras Stulginskis. Według projektu na uczelni miały obowiązywać trzy języki wykładowe, litewski, polski i rosyjski. Wacław Łastowski, który w Tarybie reprezentował Białorusinów proponował także uwzględnić możliwość wykładów w języku białoruskim¹⁶. Na projektowanym przez Litwinów uniwersytecie miały być cztery fakultety: teologii, nauk społecznych, medycyny, nauk przyrodniczych i matematyki. Plany były bardzo szerokie, przewidywano na przykład także kształcenie na kierunku weterynaria czy agronomia¹⁷. W planach tych przewidywano także uruchomienie kształcenia w zakresie literatury i języka polskiego, a także literatury i języka białoruskiego. Myślano o otwarciu katedry filologii słowiańskiej¹⁸. Taryba już w dniu 5 grudnia 1918 roku zatwierdziła statut i ogłosiła powstanie uniwersytetu w Wilnie, który miał rozpocząć działalność od dnia

¹⁵ S. Jegelevičius, *Vilniaus universiteto atkūrimas ir du jo raidos keliai (1918–1940)*, [w:] *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius 1994, s. 188. W skróconej wersji, ale z drobnymi dopełnieniami, pozbawiony przypisów, tekst niniejszy został opublikowany w języku polskim: tenże, *Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 45–49. To samo także [w:] tenże, *Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, pod red. nauk. L. Piechnika, K. Puchowskiego, Kraków 1996, s. 242–246.

¹⁶ S. Jegelevičius, *Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 46.

¹⁷ S. Jegelevičius, *Vilniaus universiteto atkūrimas ir du jo raidos keliai (1918–1940)*, [w:] *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius 1994, s. 189.

¹⁸ Tamże.

1 stycznia 1919 roku¹⁹. Plany Litwinów w kwestii uniwersytetu w Wilnie były szerokie, jednak rzeczywistość bardzo je ograniczała. Siły, którymi dysponowali w danym momencie, pozwalały zadeklarować, że od 1 stycznia 1919 roku, kiedy planowano otworzyć uczelnię, uruchomione zostaną jedynie dwa fakultety, teologiczny i nauk społecznych. Ostatecznie jednak i do tego nie doszło, gdyż Wilno zostało zajęte przez bolszewików w dniu 5 stycznia, po krótkim epizodzie obrony miasta przez polskie formacje samoobrony w dniach 1–5 stycznia 1919 roku.

W tym samym okresie, co Litwini, także Polacy, którzy mocno aspirowali do posiadania Wilna i Wileńszczyzny ze względu na dominację ludności polskiej na tym terenie (w omawianym okresie ludność litewska stanowiła 2,3 % ogółu ludności, co odpowiadało liczbie 2 920 osób²⁰), jednak ze względu na kordon okupacyjnych wojsk niemieckich nie mieli bezpośredniej łączności z siłami polskimi na terenach dawnego Królestwa Polskiego, także podjęli osobną próbę odrodzenia uczelni. W dniu 13 grudnia 1918 roku, działająca w Warszawie, polska Komisja Litewska zorganizowała konferencję, na której omawiano problem powołania polskiej uczelni w Wilnie. Obszerny referat omawiający kwestie wskrzeszenia uniwersytetu przedstawił Stanisław Władyczko, późniejszy profesor na U.S.B.²¹ Jak podkreśla to Zbigniew Opacki, uchwała przyjęta przez konferencję po referacie Władyczki jednoznacznie określała charakter projektowanej uczelni jako polskiej placówki naukowej, kontynuującej tradycje także polskiego poprzednika w postaci zlikwidowanego przez Rosjan Uniwersytetu Wileńskiego²².

Pierwsza polska inicjatywa była późniejsza od litewskiej o kilka dni, jednak jak zwraca uwagę Dorota Zamojska, referat Władyczki był bardzo obszerny i skrupulatnie przygotowany, a co za tym idzie musiał zostać przemyślany i przygotowany znacznie wcześniej, to zaś oznacza, że polski pomysł powstał znacznie wcześniej niż został ostatecznie wyartykułowany²³. To, że ustalenia końcowe konferencji akcentowały polski charakter uczelni, nie było więc odpowiedzią na litewską uchwałę o powołaniu uniwersytetu, co raczej wpisywało się w trwający już od wielu lat konflikt polsko-litewski, który w ostatnich mie-

¹⁹ Z. Opacki, dz. cyt., s. 52.

²⁰ *Spis ludności na terenach administrowanych przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (grudzień) 1919*, wydał Eugeniusz Romer, b.m.w. 1920, s. 31.

²¹ Z. Opacki, dz. cyt., s. 52.

²² Tamże.

²³ D. Zamojska, dz. cyt., s. 9.

siącach wojny przekształcał się ze sporu w sferze publicystyki, w spór na polu konkretnych działań politycznych²⁴. To zaś z kolei wskazuje, że polska inicjatywa odbudowy uniwersytetu w Wilnie, oprócz realizacji słusznego postulatu podniesienia poziomu oświaty na ziemiach wschodnich, spełniała także ważne zadanie polityczne, w postaci lansowanych przez Józefa Piłsudskiego faktów dokonanych²⁵. Taka sytuacja miała z kolei znaczący wpływ na stosunek Litwinów do odradzającej się uczelni, jak i na polską wizję nowej uczelni. Widać to wyraźnie w wypowiedziach przedstawicieli różnych ciał, które pracowały nad tworzeniem nowego uniwersytetu.

Niedługo po inicjatywie warszawskiej, także w samym Wilnie, Komitet Polski przystąpił do działań na rzecz tworzenia wyższej uczelni w tym mieście²⁶. W dniu 28 grudnia 1918 roku podjął on uchwałę, w której między innymi pisano, że: [...] *zważywszy wreszcie, że potrzeba wyższej uczelni w kraju, cztery miliony ludności polskiej i ku polskości ciężącej liczącym, zawsze była jak najżywiej odczuwana, dzisiaj zaś, gdy coraz to nowe szeregi młodzieży progi szkoły średniej polskiej opuszczają, jest wprost paląca, — Komitet Polski, stwierdzając nieprzedawnione prawa Narodu Polskiego [podkr. — AS] do posiadania w Wilnie własnej wszechnicy i do rewindykowania posiadanych niegdyś przez Polski Uniwersytet Wileński gmachów, fundacji i zapisów, pomocy naukowych, bibliotek i zbiorów [...]*²⁷. Słowa te nie pozostawiają wątpliwości, co do tego, o jakiej uczelni marzyli członkowie Komitetu Polskiego. Jednak w tym samym dokumencie, nieco dalej, czytamy z kolei, że: [...] *Uniwersytet ma służyć nauce i kulturze ogólnoludzkiej, pojętej jak najszerzej, zgodnie z wielkimi tradycjami swoimi, i uwzględniać w sposób możliwie najlepszy potrzeby kulturalne wszystkich mieszkańców Litwy i wszystkich narodowości, kraj zamieszkujących [...]*²⁸.

²⁴ Szerzej na temat konfliktu polsko-litewskiego o Wileńszczyznę patrz: P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920*, Warszawa 1966; tegoż, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa 1996.

²⁵ L. Šabajevaitė, *Wileński Uniwersytet Stefana Batorego w polskiej polityce*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 51.

²⁶ Dokładny przebieg tych i innych prac na rzecz utworzenia uniwersytetu w Wilnie został opisany przez: A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. Tom II dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 1–32.

²⁷ *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII. 1918 R. – 11. X. 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. Tom II dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 34.

²⁸ Tamże.

Czyli jednak, mimo akcentowania polskiego charakteru uczelni, uwzględniano to, że uniwersytet będzie musiał także zaspokoić potrzeby innych narodowości zamieszkujących ziemię północno-wschodnie odradzającego się państwa polskiego. Wyraźnie jednak zaznaczano, że wszystko to będzie się odbywało pod polskim kierownictwem. Czy było to echo koncepcji federalistycznej, którą lansowano w kręgu bliskich współpracowników Józefa Piłsudskiego, trudno odpowiedzieć. Faktem jednak jest, że takie sformułowania wpisywały się w tą politykę.

Polskim i litewskim działaniom na rzecz utworzenia uniwersytetu w Wilnie czasowo kres dała okupacja bolszewicka, trwająca w Wilnie od 5 stycznia do 19 kwietnia 1919 roku. W czasie, kiedy litewska inicjatywa powołania uczelni w Wilnie upadła ze względu na opuszczenie miasta przez litewski rząd, natomiast polska była dopiero w fazie przygotowań do realizacji, okupujący Wileńszczyznę bolszewicy, wystąpili z własnym projektem wyższej uczelni na okupowanym terenie. Rada Komisarzy Ludowych Litwy i Białorusi wydała 13 marca 1919 roku postanowienie, w którym czytamy:

Rada Komisarzy Ludowych Litwy i Białorusi, mając na celu stworzenie w kraju ogniska twórczej wiedzy, koło którego mogłyby się skupić siły naukowe, zdolne uczynić zadość potrzebom szerokich mas ludu pracującego w dziedzinie przebudowy życia społecznego w myśl twórczych ideałów komunizmu,

POSTANAWIA:

- 1. W siedzibie zamkniętego przez reakcję carską Uniwersytetu Wileńskiego powołać do życia Powszechny Uniwersytet Pracy.*
- 2. Nauka w Uniwersytecie jest bezpłatną i powszechnie dostępną, system wykładów — przedmiotowy i semestralny, w językach krajowych.*
- 3. Uniwersytet posiada trzy zasadnicze działy: Ogólnokształcący, naukowy i specjalny. Dział pierwszy winien dać szerokim warstwom społeczeństwa pracującego jednolity światopogląd pracy. Dział drugi zawiera badania naukowe. Dział trzeci przygotowuje potrzebnych krajowi specjalistów we wszystkich dziedzinach życia i gospodarki społecznej.*
- 4. Ludowemu Komisarjatu Oświaty poleca się utworzenie przede wszystkim dwóch Wydziałów[w:] Społecznego (polityka i ustrój Rad, pedagogika itd.), oraz przyrodniczo-technicznego (rolnictwo, leśnictwo, medycyna it.d.).*
- 5. Ustalenie konstytucji uniwersyteckiej powierza się Ludowemu Komisarjatu Oświaty.*
- 6. Organizację i tymczasowe kierownictwo Uniwersytetem powierza się Komisji, składającej się z towarzyszy: Bobińskiego, Birżyszki i Heltmana.*

*Wszystkie budynki, które niegdyś należały do Uniwersytetu Wileńskiego przechodzą pod zarząd Ludowego Komisariatu Oświaty. Na wydatki pocztowe przeznaczają się milion rubli [...]*²⁹.

Ta inicjatywa nie doczekała się realizacji ze względu na fakt zajęcia Wilna przez Polaków w dniu 19 kwietnia 1919 roku. Kilka dni później, 22 kwietnia, Józef Piłsudski wydał specjalną odezwę „Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”, w której zapowiadał, że strona polska stworzy warunki do tego, aby miejscowa ludność sama zdecydowała o tym jak ma wyglądać przyszłość tych ziem [...] *tak, jak sami tego sobie życzyć będziecie, bez jakiegokolwiek gwałtu lub ucisku ze strony Polski [...]*³⁰. Przez następne miesiące polska polityka zagraniczna polegała na tym, aby przekonać mocarstwa, jak i mieszkańców kraju, że celem Polski jest realizacja na terenach wschodnich idei federalistycznej, która jest jedynym sposobem na bezkonfliktowe rozwiązanie problemów narodowościowych i terytorialnych na kresach.

Usunięcie okupacji bolszewickiej i wprowadzenie tymczasowej administracji polskiej na obszarze kresów północno-wschodnich miało przesądzające znaczenie, co do przyszłego uniwersytetu w Wilnie. Litwini, którzy wycofali się z miasta i pozostałej części Wileńszczyzny razem z ewakuującym się wojskiem niemieckim, w nocy 1 stycznia 1919 roku, pozostawili na miejscu swoich przedstawicieli w postaci Wileńskiej Komendantury Wojskowej oraz w osobie Generalnego Pełnomocnika Rządu Tymczasowego Litwy, którym został Minister Oświaty Mykolas Biržiška³¹. Było to jednak przedstawicielstwo jedynie nominalne bez realnego wpływu na przebieg wydarzeń w Wilnie i jego okolicach. Wkrótce okazało się, że tymczasowa ewakuacja władz litewskich do Kowna okazała się przeprowadzką na stałe. Mimo więc tego, że aż do roku 1939 Litwini kontestowali utratę Wilna, musieli jednak organizować swoje życie państwowe na takim obszarze, jaki im był dany. W związku z tym, wkrótce, w roku 1922, otwarto uniwersytet w Kownie, odkładając pomysł powołania litewskiej uczelni w Wilnie *ad calendas Graecas*. Siłą rzeczy, inicjatywa budowy, czy odbudowy uniwersytetu w Wilnie, pozostała w polskich rękach. Tym razem działania potoczyły się już bardzo szybko. Porozumiano się między Warszawą

²⁹ LCVA, Zespół akt U.S.B. w Wilnie. Dokumenty otrzymane, f. 175, ap. 11A, b. 14, l. 13 a, strona odwrotna.

³⁰ *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, pod red. H. Janowskiej i T. Jędruszczaka, Warszawa 1984, s. 491.

³¹ Podano na podstawie faksymile plakatu wydanego w języku litewskim, polskim i białoruskim, [w:] *Lietuvos valstybine veliava Gedimino kalne*, Vilnius 1998, s. 13.

a Wilnem, co do tego, kto będzie realizatorem idei utworzenia uczelni. Później powołano Senat Akademicki Uniwersytetu Stefana Batorego, a uroczyste otwarcie placówki wyznaczono na dni 10–12 października 1919 roku.

Mimo wcześniejszych zapowiedzi oraz szczerych intencji twórców uczelni, Uniwersytet Stefana Batorego stał się ewidentnie polską placówką naukową na ziemiach wschodnich. Pierwszy rektor U.S.B. Michał Siedlecki, w sprawozdaniu z pierwszego roku pracy uczelni bardzo wyraźnie wskazywał na jej polski charakter: [...] *Pragnienie uniwersytetu było szczerym życzeniem całej ludności tej ziemi i trzeba tylko było dobrej woli, skutecznej i zasobnej pomocy, a zwłaszcza serca czującego by to pragnienie w czyn wprowadzić.*

To serce i tę dobrą wolę miała i okazała w całej pełni nasza Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska. Jej to staraniom, jej środkom zawdzięcza się powstanie naszego Uniwersytetu. Ministerstwo Oświecenia Publicznego w Warszawie a zwłaszcza szef sekcji Prof. A. Wrzosek, gorąco zajął się tą sprawą, jako ważną dla ducha polskiego. Polska więc tę placówkę przed wiekami stworzyła, Polska ją przed rokiem ze snu niewolnego wskrzesiła, Polska dała i daje środki do jej istnienia i rozwoju. Toteż, kiedy nowy okres pracy mamy zaczynać, myśl nasza najpierw ku Polsce dąży i zatrzymuje się z wdzięcznością na widomym symbolu tej Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, na Naczelniku Państwa, Józefie Piłsudskim. On, syn tej ziemi, gorącym sercem odczuł i zrozumiał potrzebę ogniska wiedzy i wydatnie pomógł do jego powstania³².

Polski charakter U.S.B. przejawiał się nie tylko w postrzeganiu tej placówki przez społeczeństwo, czy samych jej pracowników, ale także w jego działalności. Najbardziej wymownym przykładem na to było zaangażowanie się naukowców w prace Sejmu Wileńskiego, który ostatecznie zdecydował o włączeniu Wilna i Wileńszczyzny do Polski. Komisja Naukowa do Spraw Sejmu Wileńskiego działała jeszcze przed rozpoczęciem obrad sejm³³. Mimo tych działań ze strony polskiej, sami Litwini pojawienie się U.S.B. potraktowali z życzliwą rezerwą. Zaproszona na uroczystość otwarcia uniwersytetu delegacja Litewskiego Towarzystwa Naukowego, ustami swojego przewodniczącego ks. Juozasa Tumasa-Vaižgantas, odniosła się do tej inicjatywy w sposób następujący: [...] *Delegacja Litewskiego Towarzystwa Naukowego staje tu, pomijając na ten raz*

³² *Sprawozdanie J.M. Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok szkolny 1919–1920, złożone w dniu 15 stycznia w Auli Kolumnowej, LCVA: Zespół akt U.S.B. w Wilnie, sygn. f. 175, ap. 11A, b. 47, l. 86 i 88.*

³³ A. Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993, s. 86–87.

wszelkie cele polityczne, wszystkie arcynieprzyjemne okoliczności ostatnich czasów.

Wszystko to zapomnieć kazało nam jedno słowo o magicznej sile (grynasis) Szczera Nauka [podkr. w oryginale], której ognisko tu się wznieca.

Nauka i kultura stołecznego miasta Litwy, nam się zdawało, i nadal będą mogły odciążać pioruny, które się skondensowały we wszystkich społeczeństwach tutejszego kraju.

Nauka i tylko szczera, ścisła nauka będzie mogła rzec słowo szczerej prawdy, gdy będzie rozwiązywany problem kultur w tym kraju w kierunku popierania i wzmacniania ich, a nie dławienia.

*Te są nadzieje Litewskiego Towarzystwa Naukowego, w celu wyjawienia których w tym miejscu stanęła jego delegacja³⁴. Wystąpienie księdza Tumasa miało wyraźnie charakter kurtuazyjny, odpowiedni do uroczystości, na której zostało wygłoszone. Przy innych okazjach, wcześniej i później, litewski punkt widzenia na sprawę „polskiego” uniwersytetu był już jednoznacznie przedstawiany. Jeszcze w trakcie działań organizacyjnych przed otwarciem U.S.B., na łamach litewskiego „Głosu Litwy”³⁵, opublikowano na przykład artykuł odnoszący się do samych planów tworzenia przez Polaków uniwersytetu w Wilnie. Autor stwierdził tam między innymi: [...] *Doniosłość uniwersytetu w Wilnie w kierunku odrodzenia narodowego rozumiana jest i przez Polaków. W kwestii tej Polacy nie ustępują Litwinom. Gdy Rada Stanu Litwy przyjęła projekt wznowienia uniwersytetu wileńskiego, Polacy uczynili to samo. Więc na tym polu przynajmniej jedni drugim nie powinni zazdrościć. Uniwersytet może wszystkich pogodzić. Może objąć i naukę litewską i naukę polską, w tym samym gmachu.**

Bez względu na to, jakie mogą nastąpić zmiany polityczne Litwini zawsze będą dążyli do utworzenia swego uniwersytetu narodowego w Wilnie i tylko w Wilnie, gdyż uniwersytet wileński jest również niezbędnym warunkiem rozwoju narodu litewskiego jak niezbędnym jest dlań uznanie niepodległości Litwy. Leczyć Wilno winniśmy za pomocą nauki jako środka najskuteczniejszego³⁶. Jak widać, mimo że Litwini nie mieli wtedy realnego wpływu na rozwój sytuacji na Wileńszczyźnie, nadal artykułowali swoje zamiary stworzenia litewskiej uczelni

³⁴ *Tekst przemowy, „Głos Litwy” 1919, nr 126 z 14 października, s. 3.*

³⁵ „Głos Litwy”, którego wydawcą był Mykolas Biržiška, redagowano w języku polskim, jednak był to organ wileńskich Litwinów, prezentujący ich poglądy między innymi na kwestię sporu polsko-litewskiego o Wilno. Polskojęzycznych tytułów litewskiej prasy ukazywało się w Wilnie znacznie więcej. Informacje na ten temat patrz: *Vilniaus Lietuvių periodiniai leidiniai 1904–1940. Bibliografinė rodyklė*, Vilnius 1988.

³⁶ *Litwini a uniwersytet wileński, „Głos Litwy” 1919, nr 5 z 20 maja, s. 2.*

w Wilnie. Sytuacja taka trwała aż do roku 1922, kiedy otwarto uniwersytet w Kownie.

Oprócz zgłaszania pretensji do własnej uczelni w dawnej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, przez cały czas istnienia U.S.B., Litwini bacznie obserwowali jego działalność i poddawali go stałym ocenom. Z oczywistych względów najwięcej głosów na ten temat znajdziemy w pierwszych latach istnienia uczelni, a szczególnie tuż po jej otwarciu. Często pozwalano sobie także na pewne uszczypliwości. Na przykład publicysta Andrzej Rondomański, jeszcze w trakcie uroczystości uświetniających otwarcie U.S.B., pisał: [...] *Niestuszenie nowa uczelnia nawiązuje nic z tradycją wiekopomnego Uniwersytetu Wileńskiego. Dawny Uniwersytet był wspólną własnością całej Litwy, był jej mózgiem. Dziś w Wilnie powstaje wyższy zakład naukowy państwowy polski, z wyraźnie podkreśloną w nim polskością i państwowością, zakład ten, jeżeli ma coś wspólnego z Wilnem, to w każdym bądź razie nie z Litwą i jest w taki sposób w Litwie ciałem obcym. Chce nim być przynajmniej. Ale Warszawa strzela a Wilno kulę tę poniesie, poniesie ją ze sobą tam, dokąd samo pójdzie: i stać się łącznie może, że po pewnej filtracji, po odpadnięciu nazbyt nieliczących ze zmienioną sytuacją elementów, Uniwersytet króla Stefana Batorego w raz z Wilnem znajdzie się w innym łóżysku i razem popłynie nim we wręcz odwrotnym niż zamierzony kierunku. Niech tylko złoży dziś Wilnu obietnicę, że dzielić z nim będzie jego dołę i niedolę, że zwiąże z nim swoje losy na zawsze i nie będzie lada poryw innego niż dotąd wiatru zrywał się do odlotu na tony swej ojczyzny, tak jak to niegdyś czyniły smutnej pamięci zakłady rosyjskie [...]*³⁷.

Niewątpliwie Uniwersytet Stefana Batorego utworzono jako uczelnię polską, co więcej, spełniała ona także zadania polityczne w trwającym sporze polsko-litewskim o Wileńszczyznę jako jeden z „faktów dokonanych”. Nawet mimo tego, że pierwszy skład senatu uczelni stanowili w większości ludzie, którzy byli związani ze środowiskami narodowymi lub z nimi sympatyzowali³⁸, od pierwszego roku akademickiego w programie nauczania znalazły się zajęcia poświęcone historii Litwy. W semestrze zimowym roku akademickiego 1919/1920 na Wydziale Humanistycznym Ludwik Janowski wykładał *Historię Uniwersytetu Wileńskiego*, z kolei Feliks Koneczny prowadził zajęcia obejmujące *Przegląd dziejów Litwy i Białorusi*, natomiast na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych,

³⁷ A.R. [Andrzej Rondomański], *A jednak jaśniej*, „Głos Litwy” 1919, nr 125 z 12 października, s. 1.

³⁸ D. Zamojska, dz. cyt., s. 10.

Alfons Parczewski wykładał *Historię ustroju państwowego Polski i Litwy*³⁹. W następnych latach było podobnie. Zajęcia z historii Litwy oraz zajęcia poświęcone sprawom ustrojowym Wielkiego Księstwa Litewskiego prowadzono sukcesywnie na Wydziale Humanistycznym na kierunku historia oraz Wydziale Prawa i Nauk Społecznych (pełna lista zajęć w aneksie I). W węższym zakresie na Wydziale Humanistycznym prowadzono także lektorat oraz omawiano gramatykę języka litewskiego. W tym ostatnim wypadku zajęcia przedstawiały się znacznie skromniej niż te wcześniej wymienione, co więcej przez dłuższy czas były problemy z lektorami języka litewskiego, ale mimo wszystko prowadzono takie zajęcia.

Ważnym wydarzeniem świadczącym o wzroście znaczenia badań regionalnych na U.S.B. stało się powołanie w 1933 roku Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego. Była to bardzo cenna inicjatywa, której owoce pracy konsumują do dzisiaj badacze polscy i litewscy. Zgodnie ze statutem (pełny tekst w aneksie II) studium miało się zajmować prowadzeniem badań nad historią ustroju i prawa sądowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie przed rozbiorami. Oprócz prac badawczych miano kompletować bibliotekę specjalistyczną, której znaczącą część miały stanowić materiały (odpisy) pozyskane z archiwów państwowych i prywatnych, mające ułatwić zainteresowanym prowadzenie badań. Jak zwraca na to uwagę Juliusz Bardach badania te miały jednak ograniczony charakter, zamykając się na publikacji studiów monograficznych, rozpraw krytycznych i recenzji, jednak nie przygotowano w tym gronie syntezy tematu⁴⁰. Oczywiście przyczyną takiego stanu rzeczy był brak czasu spowodowany wybuchem wojny. Jednak dorobek studium nie poszedł na marne. Dokonania naukowców wileńskich stały się podstawą do dalszych prac prowadzonych już w innych ośrodkach akademickich, ale także i w samym Wilnie. Organizatorem i kierownikiem Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego był Stefan Ehrenkretz, którego wspomagali inni prawnicy: Jan Adamus, Seweryn Wysłouch i Alina Wawrzyńczykowa. Oprócz nich, ze studium współpracowali historycy: Henryk Łowmiański i Stanisław Franciszek Zajączkowski. Z tej ekipy, oprócz jej kierownika prof. Ehrenkretza, który zmarł w 1945 roku w radzieckim więzieniu, pozostali znaleźli się w Polsce, gdzie

³⁹ Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20, Wilno 1919, s. 6 i 8.

⁴⁰ J. Bardach, *Nauka historii ustroju i prawa litewskiego w Wilnie w latach 1920–1939*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 74. W artykule tym autor dość szczegółowo omówił działalność studium.

w różnych placówkach naukowych nadal prowadzili działalność badawczą, która jednak nie we wszystkich wypadkach była kontynuacją badań wileńskich.

Szukając elementów litewskich w działalności U.S.B., trzeba także wspomnieć o pracach przygotowywanych przez studentów i doktorantów uczelni. I tak, na Wydziale Humanistycznym, na kierunku historia, znaczna część rozpraw doktorskich oraz prac magisterskich i nauczycielskich była poświęcona historii ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴¹. Znamienne jest to, że pierwszy doktorat obroniony na U.S.B w dniu 22 marca 1924 roku przez wychowanka tej uczelni, to praca historyka Henryka Łowmiańskiego⁴², „*Wchody*” *miast litewskich*⁴³. Oczywiście daje się słyszeć dzisiaj ze strony litewskiej głósy, że większość tych prac była polonocentryczna i wpisywała się w spór polsko-litewski o Wilno jako wspomnienie ideologiczne strony polskiej. Ta kwestia to jednak osobny temat do przedyskutowania na szerszym forum historyków polskich i litewskich. Wydaje się, że choćby znana praca Haliny Turskiej *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*⁴⁴, która jest często cytowana przez litewskich publicystów jako argument w dyskusjach na temat polskiego i litewskiego stanu posiadania na Wileńszczyźnie⁴⁵, najlepiej świadczy o tym, że wileńscy badacze z U.S.B. w pierwszym rządzie zwracali uwagę na rzetelność swoich prac. Sama Turska w przypisie do omawianego materiału zastrzegła się [...] *przeciwko wszelkiemu wykorzystywaniu danych tej*

⁴¹ Pełny wykaz tytułów prac historycznych z lat 1923–1933 zamieszczono [w:] *Księga Pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno 1933, s. 368–373.

⁴² Przed Łowmiańskim promocję doktorską uzyskali na U.S.B. Stanisław Szeligowski i Hieronim Jawłowski z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, jednak ci doktoranci studia odbywali na innych uczelniach, a w Wilnie robili dopiero doktoraty. Natomiast Łowmiański był wychowankiem tej uczelni, gdzie studiował od roku 1919 i później zdobywał kolejne stopnie naukowe, z profesurą włącznie. Podano za: A. Parczewski, *Do naszych absolwentów*, „Alma Mater Vilnensis” 1924, z. 2, s. 11.

⁴³ Praca była drukowana w czasopiśmie „Ateneum Wileńskie” 1923, nr 3–4, s. 398–466 i 1924, nr 5–6, s. 1–30.

⁴⁴ H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, Vilnius 1995. Tekst równoległe w języku polskim i w tłumaczeniu rosyjskim. Tekst polski jest reprintem czystodruków książki, którą przygotowywano do wydania tuż przed wybuchem II wojny światowej. Wcześniej, w Polsce praca została wydana w ramach wydawnictwa *Studia nad Polszczyzną Kresową*, t. I, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław 1982.

⁴⁵ Por. na przykład: *Lietuvos rytai*, pod red. K. Garšvy, L. Grumadiene, Vilnius 1993.

pracy dla celów politycznych [...]»⁴⁶. To zaś z kolei daje nam obraz podejścia tych badaczy do litewskiej tradycji miasta i uniwersytetu, na którym pracowali.

Cytowany już wcześniej Juliusz Bardach zwraca uwagę także na fakt organizacji w Wilnie VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w dniach 17–20 września 1935 roku⁴⁷, którego znaczna część (większość referatów) była poświęcona dziejom Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴⁸. Oczywiście organizatorem zjazdu było Polskie Towarzystwo Historyczne, jednak ostateczny kształt tego przedsięwzięcia został nadany przez członków Towarzystwa, którzy jednocześnie byli pracownikami U.S.B. w Wilnie. Tak więc po części zjazd wpisuje się także w działalność uniwersytetu. Otwierający zjazd prezes PTH Stanisław Zakrzewski, odnosząc się do specyficznej sytuacji Wilna i jego uniwersytetu, stwierdził, że: [...] *Gdy idzie specjalnie o przeszłość Litwy, musimy pamiętać, że obok nas pracuje narodowa nauka litewska, z którą pragniemy bez względu na ciężkie stosunki polityczne po koleżeńsku współpracować, w imię najwyższych dóbr kultury i nauki* [...]»⁴⁹. Ta wypowiedź oddawała nastawienie większości badaczy z U.S.B.

Przedstawiając elementy litewskie w działalności Uniwersytetu Stefana Batorego, trzeba wreszcie wspomnieć o samych ludziach korzystających z możliwości, jakie dawała uczelnia powołana w Wilnie. Na uniwersytecie studenci deklarujący się jako Litwini stanowili niewielki odsetek, tak jak i ludność litewska w Wilnie i jego okolicach. W pierwszym roku istnienia U.S.B., na uczelni studiowało jedynie 6 osób podających się za Litwinów. Przez następne lata liczba ta sukcesywnie rosła, aby w roku akademickim 1934/1935 osiągnąć apogeum w postaci 110. Litwinów studiujących na wszystkich wydziałach U.S.B. (dokładne dane w tab. 1.). Mimo wielokrotnego wzrostu liczby studiujących między rokiem 1919 a 1934, dawało to Litwinom i tak niewielki odsetek wśród studiujących, bo sięgający jedynie 3,08%. Narodowościami dominującymi na uczelni byli Polacy i Żydzi, pozostałe narodowości były reprezentowane w znacznie mniejszej liczbie. W tej grupie Litwini pozostawali na trzecim

⁴⁶ H. Turska, dz. cyt., s. 15 (dotyczy to paginacji części będącej reprintem).

⁴⁷ Materiały ze zjazdu opublikowano [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1935; *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. II: *Protokoły*, Lwów 1936.

⁴⁸ J. Bardach, dz. cyt., s. 70–72. Por. także: A. Czapiuk, *Uniwersyteckie środowisko historyczne w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna. Materiały konferencji w Trokach (28–30 VI 1993)*, pod red. Anny Kiezuń, Białystok 1994, s. 125–127.

⁴⁹ *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. I..., s. 4.

miejsu po Rosjanach i Białorusinach. W tym ostatnim wypadku, po 11 latach, Litwini przewyższyli ich liczbę w roku akademickim 1930/1931 i zajęli ostatecznie czwarte miejsce na uczelni pod względem liczebności studiujących osób. Do roku akademickiego 1933/1934 najpopularniejszy wśród Litwinów był Wydział Humanistyczny, natomiast już od następnego roku najwięcej Litwinów studiowało na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych (dokładne dane w tab. 2.). Wynikało to zapewne z tego, że Wydział Prawa i Nauk Społecznych generalnie był najliczniej obsadzony na całej uczelni i uczyła się tam ponad 1/3 studentów całej uczelni. Wygląda więc na to, że ogólna tendencja objęła także społeczność litewską.

Tab. 1. Liczba Litwinów na U.S.B. w Wilnie na tle pozostałych narodowości w latach⁵⁰ akademickich 1919/1920–1937/1938

Rok akademicki	Liczba i procent studentów U.S.B. według narodowości					
	Ogółem	Litwini	Polacy	Żydzi	Białorusini	Inni
1919/1920	547	6	472	53	5	11
	100%	1,10%	86,29%	9,69%	0,91%	2,01%
1920/1921	788	4	647	103	19	15
	100%	0,51%	82,11%	13,71%	2,41%	1,90%
1921/1922	1735	7	1349	297	49	33
	100%	0,41%	77,76%	17,12%	2,83%	1,90%
1922/1923	2202	16	1777	317	48	44
	100%	0,74%	80,71%	14,36%	2,18%	2,01%
1923/1924	2209	12	1778	350	36	33
	100%	0,54%	80,49%	15,85%	1,63%	1,49%
1924/1925	2238	14	1802	356	30	36
	100%	0,63%	80,51%	15,91%	1,34%	1,61%
1925/1926	2506	15	1995	417	26	53
	100%	0,60%	79,61%	16,64%	1,04%	2,11%
1926/1927	2806	22	2121	556	21	86
	100%	0,78%	75,59%	19,81%	0,76%	3,06%
1927/1928	3046	32	2143	728	35	108
	100%	1,05%	70,36%	23,89%	1,15%	3,55%
1928/1929	3117	42	2106	864	57	48
	100%	1,35%	67,56%	27,72%	1,83%	1,54%

⁵⁰ Rok akademicki 1937/1938 jest ostatnim rokiem, dla którego dysponujemy zbiorczymi danymi statystycznymi z uwzględnieniem narodowości studentów.

Rok akademicki	Liczba i procent studentów U.S.B. według narodowości					
	Ogółem	Litwini	Polacy	Żydzi	Białorusini	Inni
1929/1930	3416	50	2232	890	61	183
	100%	1,46%	65,34%	26,05%	1,79%	5,36%
1930/1931	3618	70	2286	989	56	217
	100%	1,93%	63,18%	27,34%	1,55%	6,00%
1931/1932	3881	97	2337	1118	85	244
	100%	2,50%	60,22%	28,81%	2,19%	6,28%
1932/1933	3923	97	2283	1184	79	280
	100%	2,47%	58,20%	30,18%	2,01%	7,14%
1933/1934	3872	101	2307	1067	94	303
	100%	2,60%	59,58%	27,56%	2,43%	7,83%
1934/1935	3562	110	2297	789	79	287
	100%	3,08%	64,49%	22,15%	2,22%	8,06%
1935/1936	3365	105	2176	608	92	384
	100%	3,12%	64,67%	18,07%	2,73%	11,41%
1936/1937	3415	105	2295	636	99	280
	100%	3,07%	67,20%	18,62%	2,90%	8,21%
1937/1938	3110	85	2258	417	94	256
	100%	2,74%	72,60%	13,41%	3,02%	8,23%

Źródła: *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 29; *III spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, Wilno b.d., s. 42–43; *IV spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, Wilno b.d., s. 60–61; *VI spis wykładów na III trymestr i skład uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, Wilno b.d., s. 58–59; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno b.d., s. 42–43; *Skład uniwersytetu w latach akademickich 1924/25, 1925/26 i 1926/27*, Wilno b.d., s. 46–51 [s. 46–47 rok 1924/25, s. 48–49 rok 1925/26, s. 50–51 rok 1926/27]; *Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno b.d., [wklejki]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno b.d., [wklejki]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno b.d. [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Wilno b.d. [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno b.d. [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, Wilno b.d. [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy*, Wilno 1938 [wklejka po s. 237].

Tab. 2. Liczba studentów Litwinów studiujących na poszczególnych wydziałach U.S.B. W latach 1927/1928–1937/1938

Rok akademicki	Ogólna liczba studentów Litwinów	Z ogólnej liczby studentów było kobiet i mężczyzn		Z ogólnej liczby studentów Litwinów, było ich na wydziale:							
				Humanistycznym	Teologicznym	Prawa i nauk społecznych	Matematyczno-przyrodniczym	Studium rolniczym	Lekarskim	Studium farmaceutycznym	Sztuk Pięknych
1927/1928	32	Kobiet	10	4	-	1	4	-	1	-	-
		Mężczyzn	22	3	4	2	7	2	4	-	-
1928/1929	42	Kobiet	20	8	-	1	7	-	4	-	-
		Mężczyzn	22	5	4	2	4	1	6	-	-
1929/1930	50	Kobiet	17	7	-	1	3	-	6	-	-
		Mężczyzn	33	5	7	6	4	5	6	-	-
1930/1931	70	Kobiet	22	15	-	2	1	-	4	-	-
		Mężczyzn	48	9	10	12	3	7	6	1	-
1931/1932	97	Kobiet	32	18	-	8	2	-	3	1	-
		Mężczyzn	65	10	9	15	15	6	10	-	-
1932/1933	97	Kobiet	30	20	-	4	3	-	2	1	-
		Mężczyzn	67	10	10	14	18	5	10	-	-
1933/1934	101		101	23	11	23	19	12	10	1	2
1934/1935	110	Kobiet	28	12	2	3	7	3	-	-	1
		Mężczyzn	82	6	16	23	15	13	7	1	1
1935/1936	105	Kobiet	26	7	2	5	8	3	-	-	1
		Mężczyzn	79	6	19	19	18	10	6	-	1

Rok akademicki	Ogólna liczba studentów Litwinów	Z ogólnej liczby studentów było kobiet i mężczyzn		Z ogólnej liczby studentów Litwinów, było ich na wydziale:							
				Humanistycznym	Teologicznym	Prawa i nauk społecznych	Matematyczno-przyrodniczym	Studium rolniczym	Lekarskim	Studium farmaceutycznym	Sztuk Pięknych
1936/1937	105	Kobiet	34	9	4	5	12	3	-	-	1
		Mężczyzn	71	3	14	21	16	11	6	-	-
1937/1938	85	Kobiet	26	4	4	4	9	3	-	1	1
		Mężczyzn	59	4	10	17	11	9	6	2	-

Uwaga, dla roku 1933/1934 brak danych z podziałem na rodzaj płci.

Źródło: *Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno b.d., [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/30, 1930/31, 1932/33*, Wilno b.d., [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno b.d., [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Wilno b.d., [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno b.d., [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, Wilno b.d., [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy*, Wilno 1938, [wklejka po s. 237].

Ciekawe jest to, że stosunkowo dużo osób spośród Litwinów studiowało na Wydziale Teologicznym. Na przykład w roku akademickim 1935/1936 aż 20% spośród studentów Litwinów uczyło się na tym wydziale. Dla pokazania skali zjawiska trzeba wspomnieć, że w skali całego uniwersytetu w tym roku jedynie 4,6% studentów uczyła się na tym wydziale. Wcześniej, w roku akademickim 1930/1931, na Wydziale Teologicznym uczyło się 14,3% studiujących Litwinów, a tylko 5% ogółu studiujących. Generalnie była to stała tendencja wśród litewskich studentów. Co było przyczyną tak dużej popularności tego kierunku studiów wśród Litwinów, na obecnym etapie badań trudno określić. Może było to jakieś echo czasów rodzenia się litewskiej inteligencji, kiedy dzieci chłopów litewskich najczęściej kształciły się w seminariach duchownych⁵¹. Jednak wytłumaczenie tej tendencji może być bardziej prozaiczne, odnoszące się do stanu majątkowego rodziny litewskich studentów. Kwestię tę będzie można rozstrzygnąć po przeprowadzeniu kolejnych badań szczegółowych na dany temat.

Z kolei na dwóch wydziałach, Studium Farmaceutycznym oraz Wydziale Sztuk Pięknych, Litwini właściwie nie byli w ogóle reprezentowani. W istniejących statystykach brak takich informacji, więc trudno jest określić, czy pod liczbami z danego roku ukrywają się za każdym razem różne osoby, czy jest to ten sam student kontynuujący podjęte studia. Należy się jednak domyślać, że mamy tu do czynienia z drugim przypadkiem, co oznacza, że w Studium Farmaceutycznym kształciło się czworo Litwinów, a na Wydziale Sztuk Pięknych dwoje. W tym ostatnim wypadku wiadomo, że mężczyzną studiującym na Wydziale Sztuk Pięknych w latach 1933/1934–1935/1936 był znany później historyk sztuki, a jednocześnie malarz i grafik Vladas Drėma (Władysław Dremo). Jego przykład pokazuje nam jednak, że statystyka, którą dysponujemy, może być zawodna. Otóż z danych biograficznych wynika⁵², że Drėma studiował na U.S.B. w latach 1931–1936, zaś w statystyce pojawia się dopiero w roku akademickim 1933/1934. Przyczyny takiego stanu rzeczy mogą być różne. Jako osoba urodzona w Rydze mógł być zapisywany pomyłkowo jako Łotysz. Jest też kilka innych wariantów wyjaśnienia tej sytuacji, jednak najważniejsze jest to, że trzeba ostrożnie podchodzić do istniejącego materiału statystycznego, choć przedstawiony przypadek może być sprawą incydentalną.

⁵¹ P. Lossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985, s. 15.

⁵² *Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje*, pod red. J. Malinowskiego, M. Woźniaka, R. Janonienė, Toruń 1996, s. 124.

W skali całego uniwersytetu większość studentów stanowili mężczyźni. Procent kobiet studentek oscylował na uczelni w granicach 32%–35%. W wypadku Litwinów było podobnie, choć zawsze odsetek kobiet Litwinek wobec mężczyzn Litwinów był każdego roku niższy o 2–3 punkty procentowe wobec średniej dla całego U.S.B. Wydaje się, że tą różnicę może wytłumaczyć znacznie mniejszą liczbą studiujących Litwinów, w związku z czym każda osoba więcej lub mniej w statystyce dawała większe wartości niż te dla całej populacji studentów.

Kończąc kreślenie portretu społeczności akademickiej Litwinów na U.S.B., należy wspomnieć jeszcze, że w wypadku tych studentów także miało miejsce rozwinięte życie organizacyjne. Od roku akademickiego 1924/1925 istniał na uczelni Związek Litwinów przemianowany w późniejszych latach na Związek Akademików Litwinów z siedzibą na ul. Wileńskiej 28 m. 1. Inicjatorem powołania związku był A. Juknevičius (Juchniewicz)⁵³. Według stanu na dzień 1 lutego 1934 roku organizacja ta liczyła 80 członków, kiedy ogólna liczba studiujących wtedy Litwinów wynosiła 101 osób⁵⁴. Związek jako organizacja integrująca środowisko litewskich studentów oferowała im różne rodzaje działalności, od kulturalnej po turystyczną i sportową⁵⁵. W roku 1933 działalność litewskich studentów została zauważona nawet na szerszym forum miejskim. Mowa tu o Litewskim Chórze Akademickim oraz Sekcji Dramatycznej Litewskiego Związku Studentów w Wilnie⁵⁶. Generalnie jednak działalność studentów w organizacji była skierowana na integrację środowiska, stąd większe zwrócenie się ich do wewnątrz niż na zewnątrz.

Zaprezentowany powyżej materiał pokazuje, że na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie nie odcinano się od litewskich korzeni uczelni, prowadząc liczne badania regionalne z zakresu historii, historii prawa, etnologii czy filologii. Oczywiście z perspektywy litewskiej to, co robiono na U.S.B. może się wydawać zbyt mało jak na istniejące potrzeby. Jeśli się jednak uwzględni fakt, że właściwie przez cały czas istnienia uniwersytetu stosunki polityczne między państwem polskim i litewskim były bardzo złe, tak szeroko zakrojone badania należy ocenić bardzo pozytywnie. Co więcej, prowadzenie tych badań prowadziło do licznych półoficjalnych kontaktów między Polska i Litwą na płaszczyz-

⁵³ A. Juškevičius, J. Maceika, *Vilnius ir jo apylikės*, Vilnius 1937, s. 235.

⁵⁴ *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno b.d., s. 49.

⁵⁵ A. Juškevičius, J. Maceika, dz. cyt., s. 235.

⁵⁶ *Z życia studentów Litwinów*, „Wiadomości Bieżące Województwa Wileńskiego” 1933, nr 2 z 5 marca, s. 1.

nie naukowej, co dawało sukcesywnie podwaliny do szybkiej normalizacji stosunków w końcu lat 30. Bez tej działalności proces uruchomiony przez polskie ultimatum wobec Litwy znacznie by się wydłużył i był mniej efektywny. Z kolei skromna bo skromna, ale jednak zauważalna grupa studentów Litwinów miała mimo wszystko możliwość, aby studiując w swoim mieście, dawnej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, zgłębiać wiedzę o przeszłości własnego narodu i państwa, a co za tym idzie stawać się bardziej świadomymi Litwinami. To, co jest nam teraz znane o losach polskich studentów na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie znacznie odbiega od tego, co wiemy o sytuacji Litwinów na U.S.B. w Wilnie. Biorąc to pod uwagę, należy uznać, że przynajmniej w znacznej części Uniwersytet Stefana Batorego spełniał swoje obowiązki wobec litewskiej tradycji uczelni, jak i wobec studiujących na nim Litwinów.

ANEKS I

LISTA ZAJĘĆ PROWADZONYCH NA U.S.B. MAJĄCYCH ZWIĄZEK Z LITWĄ I LITWINAMI

Rok akademicki 1919/1920 semestr zimowy

Ludwik Janowski, *Historia Uniwersytetu Wileńskiego*, 2 godz. tyg.

Feliks Koneczny, *Przegląd dziejów Litwy i Białorusi*, 3 godz. tyg.

Alfons Parczewski, *Historia ustroju państwowego Polski i Litwy*, 4 godz. tyg.

Rok akademicki 1919/1920 semestr letni

Ludwik Janowski, *Historia Uniwersytetu Wileńskiego, cz. II*, 2 godz. tyg.

Feliks Koneczny, *Stosunki litewsko-moskiewskie XV wieku*, 2 godz. tyg.

Alfons Parczewski, *Historia ustroju Polski i Litwy*, 5 godz. tyg. dla wydz. humanistycznego oraz prawa i nauk społ.

Alfons Parczewski, *Historia ustroju Polski i Litwy Proseminarium z zakresu ustroju państwowego Polski i Litwy* 2 godz. tyg. – na wydz. prawa i nauk społ.

Henryk Mościcki, *Litwa w okresie 1831–1856*, 2 godz. tyg.

Rok akademicki 1920/1921

Stefan Ehrenkretz, *Ustrój W. Ks. Litewskiego*, 2 godz. dla wydz. humanistycznego

Stefan Ehrenkretz, *Ustrój W. Ks. Litewskiego*, 2 godz. dla wydz. prawa

Rok akademicki 1921/1922

Stanisław Kościalkowski, *Wewnętrzne dzieje Litwy za Stanisław Augusta*, 1 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne prawo sądowe polskie i litewskie*, 5 godz.

Rok akademicki 1922/1923

Janusz Iwaszkiewicz, *Dzieje Litwy w XVIII i XIX w.*, 3 godz.

Janusz Iwaszkiewicz, *Ćwiczenia z dziejów Litwy w XVIII i XIX w. w.*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Litwy przed Unia Lubelską*, 1 godz.

Rok akademicki 1923/1924

Janusz Iwaszkiewicz, *Dzieje Litwy w w. XIX (za panowania Aleksandra I, Mikołaja I i Aleksandra II)*, 3 godz.

Janusz Iwaszkiewicz, *Ćwiczenia z dziejów porozbiorowych Litwy*, 2 godz.

Cezaria Ehrenkreutzowa, *Ćwiczenia praktyczne z zakresu etnografii terenu ziem litewskich*, 2 godz.

Rok akademicki 1924/1925

Marian Massonius, *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832*, 2 godz.⁵⁷

Stanisław Kościalkowski, *Historia ludności włościańskiej w Koronie i W. Ks. Litewskim (z uwzględnieniem krajów ościennych)*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Źródła do historii prawa polskiego i litewskiego*, 1 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne prawo sądowe litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Litwy przed upadkiem Rzeczypospolitej*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

⁵⁷ Ostatnio zostały opublikowane teksty części tych wykładów M.P. Massonius, *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego 1781–1832. Notatki z wykładów w roku akademickim 1924/1925*, do druku przygotowali, przypisami, szkicami uzupełniającymi i posłowiem opatrzyli A. Supruniuk, M.A. Supruniuk, Toruń 2005.

Rok akademicki 1925/1926

Kazimierz Chodynicki, *Dzieje Litwy aż do 1386*, 2 godz.

Kazimierz Chodynicki, *Źródła do dziejów Litwy*, 1 godz.

Jan Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, 2 godz. (Na filologii litewskiej)

Cezaria Ehrenkreutzowa, *Ćwiczenia. Etnografia Wileńszczyzny*, 2 godz.

Lektora języka litewskiego, 3 godz., brak było nazwiska prowadzącego

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne prawo sądowe litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1926/1927

Kazimierz Chodynicki, *Polska i Litwa za pierwszych Jagiellonów*, 2 godz.

Iwazskiewicz Janusz, *Litwa za Mikołaja I*, 2 godz.

Cezaria Ehrenkreutzowa, *Ćwiczenia z zakresu kultury materialnej Wileńszczyzny*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne Prawo Sądowe Litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1927/28

Kazimierz Chodynicki, *Polska i Litwa za Jagiellonów*, 2 godz.

Kazimierz Chodynicki, *Źródła do epoki jagiellońskiej*, 1 godz.

Feliks Koneczny, *Litwa a Moskwa w drugiej połowie XV w.*, 2 godz.

Cezaria Ehrenkreutzowa, *Kultura materialna na terenach d. W. Ks. Litewskiego*, 2 godz.

Lektora języka litewskiego, 2 godz., brak było nazwiska prowadzącego

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne Prawo Sądowe Litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z dawnego prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1928/1929

Marian Massonius, *Uniwersytet Wileński 1781–1832*, 2 godz.

Jan Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, 2 godz.

Lektora języka litewskiego, 2 godz., brak było nazwiska prowadzącego

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne Prawo Sądowe Litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z dawnego prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1929/1930

Jan Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, 3 godz.

ks. Wincenty Zajączkowski, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne Prawo Sądowe Litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z dawnego prawa sądowego litewskiego*,
2 godz.

Rok akademicki 1930/1931

ks. Wincenty Zajączkowski, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Statutu Litewskie*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 5 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Ćwiczenia z zakresu prawa sądowego litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1931/1932

Marian Massonius, *Uniwersytet Wileński 1781–1832*, 2 godz.

Ryszard Mienicki, *Kwestia bałtycka w XVI wieku*, 2 godz.

Jan Otrębski, *Wybrane kwestie lituanistyki*, 1 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Statut Litewski*, 3 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 3 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Proseminarium z historii ustroju Polski i W. Księstwa
Litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1932/1933

Henryk Łowmiański, *Dzieje monarchii litewskiej do unii krewskiej*, 1 godz.

Jan Otrębski, *Analiza tekstów litewskich*, 1 godz.

- ks. Piotr Kraujalis, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Statut Litewski*, 1 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z zakresu historii dawnego prawa polskiego i litewskiego*, 2 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Statut Litewski*, 1 godz. (dla studentów wszystkich lat prawa)
Stefan Ehrenkreutz, *Statut Litewski*, 1 godz. (na studium uzupełniającym dla doktorantów)

Rok akademicki 1933/1934

- Henryk Łowmiański, *Zarys rozwoju gospodarczego Litwy od czasów najdawniejszych do połowy XVI w.*, 2 godz.
Henryk Łowmiański, *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe w W. Ks. Litewskim w dobie Jagiellonów*, 1 godz.
Jan Otrębski, *Gramatyka porównawcza języka litewskiego i łotewskiego*, 2 godz.
N.N., *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju Litwy*, 1 godz.

Rok akademicki 1934/1935

- Henryk Łowmiański, *Dzieje wewnętrzne W. Księstwa Litewskiego za ostatnich Jagiellonów*, 2 godz.
Jan Otrębski, *Czasownik w językach bałtyckich*, 1 godz.
Bronisław Untulis, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w okresie Jagiellońskim*, 2 godz.
Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium z zakresu historii prawa litewskiego*, 2 godz.
Jan Adamus, *Rys historii ustroju Litwy pogańskiej*, 1 godz.
Jan Adamus, *Proseminarium historii prawa litewskiego*, 2 godz.
Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porzobiorowej*, 1 godz.
Seweryn Wysłouch, *Ćwiczenia z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

STUDIUM SPECJALNE HISTORII PRAWA LITEWSKIEGO**WYKŁADY:**

Stefan Ehrenkretz, *Statuty litewskie*, 2 godz.

Stefan Ehrenkretz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w okresie Jagiellońskim*, 2 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Problemy z dziejów państwowości litewskiej (Geneza państwa litewskiego, Unja Polski z Litwą)*, 1 godz.

Henryk Łowmiański, *Dzieje wewnętrzne W. Ks. Litewskiego za ostatnich Jagiellonów*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Zagadnienie feodalizmu w Europie Wschodniej*, 1 godz.

Seweryn Wysłouch, *Historia ustroju ziem W. Ks. Litewskiego po rozbiorach*, 1 godz.

Jan Adamus, *Rys Historii ustroju Litwy pogańskiej*, 1 godz.

SEMINARIA I ĆWICZENIA:

Stefan Ehrenkretz, *Seminarjum z zakresu Historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Seminarjum historyczne (analiza dokumentów litewskich jako źródeł do dziejów wewnętrznych)*, 2 godz.

Jan Adamus, *Proseminarium z Historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Proseminarium z Historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1935/1936

Henryk Łowmiański, *Historiografia Rusi i Litwy IX–XVI w.*, 2 godz.

Bronisław Untulis, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.

Stefan Ehrenkretz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w okresie Jagiellońskim*, 2 godz.

Stefan Ehrenkretz, *Statuty litewskie*, 2 godz.

Stefan Ehrenkretz, *Seminarium z historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Problemy z dziejów państwowości litewskiej*, 1 godz.

Jan Adamus, *Ustrój Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Jan Adamus, *Proseminarium z historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porzoborowej*, 1 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ćwiczenia z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

STUDIUM SPECJALNE HISTORII PRAWA LITEWSKIEGO**WYKŁADY:**

Stefan Ehrenkreutz, *Statuty litewskie*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w okresie Jagiellońskim*, 2 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Problemy z dziejów państwowości litewskiej*, 1 godz.

Henryk Łowmiański, *Ekspansja niemiecka nad Bałtykiem do XVI w.*, 1 godz.

Jan Adamus, *Ustrój Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Historia ustroju ziem W. Ks. Litewskiego po rozbiorach*, 1 godz.

SEMINARJA I ĆWICZENIA:

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarjum z zakresu Historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Seminarjum historyczne (analiza inwentarzy majątkowych XVI w.)*, 2 godz.

Jan Adamus, *Proseminarium z Historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ćwiczenia z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1936/1937

Henryk Łowmiański, *Polska a Litwa w dobie jagiellońskiej*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Początki i upadek klasy rycerskiej na Rusi i na Litwie*, 1 godz.

Marian Morelowski, *Architektura w dobie renesansu i baroku w Wilnie na tle porównawczym*, 1 godz.

Jan Otrębski, *Wybrane kwestie baltologii*, 2 godz.

Bronisław Untulis, *Lektorat języka litewskiego*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w dobie jagiellońskiej*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Prawo sądowe statutów litewskich*, 1 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Problemy z dziejów państwowości litewskiej*, 1 godz.

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Jan Adamus, *Proseminarium z historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porozbiorowej*, 1 godz.

Seweryn Wysłouch, *Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

STUDIUM SPECJALNE HISTORII PRAWA LITEWSKIEGO

Stefan Ehrenkreutz, *Prawo sądowe statutów litewskich*, 1 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego w dobie jagiellońskiej*, 2 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Problemy z dziejów państwowości litewskiej*, 1 godz.

Henryk Łowmiański, *Dzieje Rusi*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Początki i upadek klasy rycerskiej w Europie Wschodniej*, 1 godz.

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porzobiorowej*, 1 godz.

Jan Adamus, *Proseminarium z historii prawa litewskiego*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1937/1938

Henryk Łowmiański, *Rozwój stosunków narodowościowych i wyznaniowych w W. Ks. Litewskiego do unii lubelskiej*

Kazimierz Moszyński, *Zarys etnografii Łotyszów i Litwinów*

Bronisław Untulis, *Lektorat języka litewskiego*

Stefan Ehrenkreutz, *Prawo sądowe statutów litewskich*

Stanisław Zajączkowski, *Główne problemy z dziejów państwowości litewskiej*

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porzobiorowej. Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*

Mgr Alina Wawrzyńczykówna, *Ćwiczenia z dawnego prawa litewskiego*

STUDIUM SPECJALNE HISTORII PRAWA LITEWSKIEGO**WYKŁADY:**

Stefan Ehrenkreutz, *Prawo sądowe statutów litewskich*, 2 godz.

Stanisław Zajączkowski, *Główne problemy z dziejów państwowości litewskiej*, 1 godz.

Henryk Łowmiański, *Rozwój stosunków narodowościowych i wyznaniowych w W. Ks. Litewskim do unii lubelskiej*, 2 godz.

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porozbiorowej*, 1 godz.

SEMINARIA I ĆWICZENIA

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium dla osób posiadających stopnie naukowe (privatissime)*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium dla słuchaczy lat starszych z udziałem Doc. Dr. J. Adamusa i Dr. S. Wysłoucha*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

Alina Wawrzyńczykowa, *Ćwiczenia z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.

Rok akademicki 1938/1939

Henryk Łowmiański, *Przegląd źródeł do historii Polski i Litwy*

Marian Morełowski, *Historia sztuki ziemi wileńskiej, nowogródzkiej i połockiej w XVIII w. ze szczególnym uwzględnieniem architektury i rzeźby*

Bronisław Untulis, *Lektorat języka litewskiego*

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego. Dawne prawo sądowe litewskie*

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W. Ks. Litewskiego w dobie porozbiorowej. Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*

Alina Wawrzyńczykowa, *Ćwiczenia z historii ustroju Litwy*

STUDIUM SPECJALNE HISTORII PRAWA LITEWSKIEGO

WYKŁADY:

Stefan Ehrenkreutz, *Historia ustroju W. Ks. Litewskiego*, 2 godz.

Stefan Ehrenkreutz, *Dawne prawo sądowe litewskie*, 4 godz.

Henryk Łowmiański, *Przegląd źródeł do historii Polski i Litwy*, 2 godz.

Henryk Łowmiański, *Zagadnienie feudalizmu w Europie Wschodniej*, 1 godz.

Jan Adamus, *Historia ustroju Litwy pogańskiej*, 2 godz.

Seweryn Wysłouch, *Ustrój ziem b. W.Ks. Litewskiego w dobie porozbiorowej*, 3 godz.

SEMINARIA I ĆWICZENIE:

Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium dla osób posiadających stopnie naukowe (privatissime)*, 2 godz.

- Stefan Ehrenkreutz, *Seminarium dla słuchaczy lat starszych z udziałem Doc. Dr. J. Adamusa i Doc. Dr. S. Wystoucha*, 2 godz.
Seweryn Wystouch, *Proseminarium z dawnego prawa litewskiego*, 2 godz.
Alina Wawrzyńczykowa, *Ćwiczenia z historii ustroju Litwy*, 2 godz.

ANEKS II

STATUT⁵⁸

Studium specjalnego historii prawa litewskiego⁵⁹.

- § 1. Studium specjalne historii prawa litewskiego działa w ramach Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego.
- § 2. Studium ma za zadanie:
- a) prowadzenie badań naukowych nad historią ustroju i prawa sądowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie przedrozbiorowej oraz ziem, które w skład tegoż wchodziły, a wskutek rozbiorów znalazły się pod obcym panowaniem,
 - b) gromadzenie potrzebnych do tych badań materiałów oraz ułatwienie pracownikom naukowym korzystania z materiałów, znajdujących się w bibliotekach i archiwach państwowych i prywatnych,
 - c) ogłaszanie prac naukowych i wydawanie źródeł z zakresu zainteresowań Studium,
 - d) organizowanie i prowadzenie seminariów, ćwiczeń oraz wykładów ogólnych i monograficznych z tegoż zakresu.
- § 3. Nad biegiem spraw naukowych, gospodarczych i administracyjnych Studium czuwa i jest za nie odpowiedzialny kierownik Studium. Kierownictwo studium powierza Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jednemu z profesorów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych na wniosek Rady tegoż wydziału.
- § 4. Nad realizacją zadań Studium w ramach tegoż pracują:

⁵⁸ Statut ten został uchwalony przez Radę Wydziału Prawa i Nauk Społecznych na posiedzeniu w dniu 7 X 1933 roku.

⁵⁹ LCVA: f. 175, ap. 2 VIB, b. 154, l. 1-2. Studium Historii Prawa Litewskiego.

- a) profesorowie do pracy w Studium specjalnie powołani w drodze przewidzianej przez ustawę o szkołach akademickich z dn. 10 marca 1933 r.,
 - b) profesorowie i docenci, którzy na zaproszenie kierownika Studium gotowość stałej współpracy w Studium zgłosili,
 - c) pomocnicze siły naukowe w osobach adiunktów i asystentów Studium,
 - d) inne osoby, do pracy w Studium przez kierownika dopuszczone.
- § 5. Tok prac naukowych Studium oraz zamierzone wydawnictwa tegoż omawiane są na posiedzeniach zwoływanych w tym celu przynajmniej raz na dwa miesiące przez kierownika Studium. W posiedzeniach tych biorą udział profesorowie i docenci, wymienieni w § 4, jak również adiunkci i asystenci Studium oraz osoby przez kierownika Studium specjalnie na posiedzenie zapraszone.
- § 6. Kierownik Studium ustala w porozumieniu z profesorami i docentami, wymienionymi w § 4, program seminariów, ćwiczeń i wykładów prowadzonych w myśl zadań Studium, poczym przekazuje program ten Dziekanowi Wydziału Prawa i Nauk Społecznych celem włączenia go do ogólnego programu wykładów i ćwiczeń Uniwersytetu Stefana Batorego.
- § 7. Studium gromadzi bibliotekę własną. Korzysta ono również z bibliotek zakładów pokrewnych na podstawie umowy zawartej z kierownikami tych zakładów w myśl ogólnie obowiązujących przepisów uniwersyteckich.
- § 8. Studium korzysta w stosunku do bibliotek i archiwów państwowych z wszelkich ulg i udogodnień przewidzianych dla instytucji naukowych.
- § 9. Studium gromadzi materiały bibliograficzne oraz tworzy archiwum regestów, odpisów i odbitek dokumentów. W związku z tym deleguje odpowiednio przygotowane siły naukowo do pracy w bibliotekach i archiwach państwowych i prywatnych oraz posiada pracownię zaopatrzoną w niezbędne aparaty.
- § 10. Studium korzysta z lokalu oraz służby niższej przydzielonych mu przez Rektorat.
- § 11. Studium otrzymuje dotacje z funduszków Wydziału Prawa i Nauk Społecznych pochodzących z funduszków własnych Uniwersytetu, jak również z funduszków, przekazanych przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na określone wydatki z budżetu Państwa oraz z opłat studenckich. Poza tym Studium może otrzymać specjalne zasiłki na swe potrzeby i z innych źródeł.

- § 12. Kierownik Studium układa corocznie preliminarz budżetowy Studium i składa go Dziekanowi Wydziału prawa i nauk społecznych celem wprowadzenia go do ogólnego preliminarza tegoż wydziału.
- § 13. Kierownik Studium z końcem roku akademickiego składa radzie wydziału prawa i nauk społecznych sprawozdanie z działalności naukowej i pedagogicznej Studium, a Dziekanowi sprawozdanie z użycia dotacji i innych wpływów Studium.
- § 14. Do korzystania z lokalu i urządzeń oraz zbiorów bibliotecznych i archiwalnych Studium dopuszczane są osoby pracujące naukowo nad tematami, stanowiącymi przedmiot badań Studium po uprzednim uzyskaniu karty wstępu od kierownika Studium. Z ćwiczeń i seminariów, wchodzących do programu Studium, korzystać mogą słuchacze i pracownicy naukowcy po uzyskaniu zezwolenia profesorów i docentów, prowadzących te seminaria i ćwiczenia. Na wykłady uczęszczać mogą słuchacze Uniwersytetu zgodnie z ogólnymi przepisami uniwersyteckimi w tej mierze, a inne osoby za zezwoleniem kierownika Studium.